

บทที่ 3

หลังสมัยใหม่?

กว่าสามทศวรรษแล้วที่ “หลังสมัยใหม่” (postmodern) ได้เป็นที่ถกเถียงกันในแวดวงต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น Jean-Francois Lyotard , Richard Rorty , Jacques Derrida (ปรัชญา) Jergen Habermas , Jean Baudrillard(ปรัชญาการเมือง) Roland Barthes , Julia Kristeva (ทฤษฎีวรรณคดี) David Harvey , Perry Anderson (มาร์กซิสต์) Nancy Fraser (เฟมินิสต์) Charles Jencks , Robert Ventury (สถาปัตย์) John Cage (ดนตรี) ฯลฯ Michel Foucault ได้กล่าวถึงความรู้สึกของเขาที่มีต่อ postmodern ไว้ แต่ก็ดูเหมือนว่าจะก่อให้เกิดความสับสนมากกว่า “สิ่งที่เราเรียกมันว่าภาวะหลังสมัยใหม่? . . . ข้าก็คงพูดได้ว่าข้าเองก็มีปัญหาในการตอบคำถามอยู่ . . . เพราะว่าข้าเองก็ยังไม่ค่อยชัดเจนนักว่ามันหมายถึงอะไร . . . โดยเฉพาะคำว่า ‘สมัยใหม่’ ”¹ ในขณะที่ Stanley Rosen ซึ่งเป็นสานุศิษย์ของ Leo Strauss บอกว่า “หลังสมัยใหม่นิยมก็คือยุคแห่งภูมิปัญญาที่ได้เสียดสีไปแล้ว”² จริงๆ แล้วความหมายของมันคืออะไรกันแน่ . . . ?

คำว่า “postmodern” เราสามารถแยกคำออกได้เป็นสองส่วนคือ “post-” กับ “modern” คำว่า “post-” นั้นโดยทั่วไปหมายความว่า “หลัง หรือ ล่วงเลย” ในบทความของ Lyotard ที่ชื่อ Note on the Meaning of ‘Post-’ ได้พยายามชี้ให้เห็นว่าคำว่า “post-” ในที่นี้ [postmodern] ไม่ได้หมายถึง กระบวนการที่เกิดขึ้นซ้ำ (movement of repetition) แต่หมายถึง วิธีการ (procedure) ในการนำมาซึ่ง การวิเคราะห์ (analysis) , การระลึกได้ (anamnesis) ,

¹ “What are we calling post-modernity? . . . I must say that I have trouble answering this . . . because I’ve never clearly understood what was meant . . . by the word ‘modernity’.” Michel Foucault, quoted in Postmodernity, Barry Smart (London: Routledge, 1993) , p. 5.

² “Postmodernism is the Enlightenment gone mad.” see Stanley Rosen, The Ancients and The Moderns: rethinking modernity, (New Haven: Yale University Press, 1989), p.20.

การยกระดับ (anagogy) และการแปลงรูป (anamorphosis) ที่ชี้ให้เห็นถึงสิ่งที่เรียกว่า การลืมสิ่งที่ผ่านมา (initial forgetting)³ อันเป็นการตอบโต้ข้อกล่าวหาของ Habermas ว่า postmodern ก็คือพวก neoconservative ซึ่งได้ปฏิเสธภาวะสมัยใหม่ที่เกิดขึ้น หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ การไม่ยอมรับ the Project of Enlightenment⁴ นั่นเอง แต่พวกเขา ก็ยอมรับการตีความหรือทัศนะของสังคมในปัจจุบันอยู่บ้าง ซึ่งรายละเอียดจะได้กล่าวต่อไป

ในขณะที่ “สมัยใหม่” (modern) มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน “modernus” อันหมายถึง “ปัจจุบัน” (now หรือ today) ความคิดที่ว่าเราเป็นคนที่อยู่ในยุค “สมัยใหม่” (modern) เริ่มมีขึ้นในประวัติศาสตร์ยุโรปในราวปี 476 อันเป็นปีที่อาณาจักรโรมันตะวันตกได้ล่มสลายไป และดินแดนในครอบครองได้ตกเป็นของอาณาจักรใหม่เชื้อชาติ Germanic โดย Cassiodorus (485-580) ซึ่งเป็นนักประวัติศาสตร์ของ Theodoric the Great ได้กำหนดเส้นแบ่งระหว่างภาวะโบราณ (antiqui) กับ ภาวะสมัยใหม่ (moderi) โดยที่ Cassiodorus ได้ เรียกคนร่วมสมัยเดียวกับเขาว่าเป็น ‘คนยุคใหม่’ (the Moderns) ซึ่งมีหน้าที่นำเอาความรู้และวัฒนธรรมของ “คนโบราณ” (the Ancients) กลับมาอีกครั้งภายใต้เงื่อนไขใหม่ อย่างไรก็ตามแนวคิดในเรื่อง “modernity” ที่เกิดขึ้นในเวลานั้นกับที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมีความแตกต่างกันอยู่มาก ในขณะที่ปัจจุบันมองว่า “ancient” คือ “ของเก่า” ที่ถูกแทนที่ หรือพิชิตด้วย “modern” หรือ

³ Jean-Francois Lyotard, “Note on the Meaning of ‘Post-’,” in *Postmodernism: A Reader*, ed. Thomas Docherty (Cambridge: Harvester Wheatsheaf, 1993), p.50. ในกรณีของ ‘การลืมสิ่งที่ผ่านมา’ (initial forgetting) Lyotard ได้นำเอาความคิดเรื่อง ‘การไม่มีประวัติศาสตร์’ (unhistorically) ของ Nietzsche มาใช้ see Friedrich Nietzsche, *The Use and Abuse of History*. Translated by Adrian Collings (Indianapolis: The Bobbs-Merrill Company, Inc, 1957) เราพบว่าพวก postmodernist ได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจาก Nietzsche ค่อนข้างมาก จน Habermas ได้บอกว่า Nietzsche เป็นจุดเปลี่ยนในการที่จะเข้าสู่ postmodernity ซึ่งจะได้อธิบายต่อไป

⁴ see Jurgen Habermas, “Modernity - An Incomplete Project,” in Docherty p. 108. Habermas ได้ชี้ให้เห็นว่า ภาวะสมัยใหม่ นั้นมีรากฐานมาจากความคิดของนักปรัชญาในสมัยศตวรรษที่ 18 ที่รู้จักกันว่าเป็นยุคแห่งภูมิปัญญา (The Enlightenment) ซึ่งได้พยายามพัฒนาศาสตร์ที่เป็นศาสตร์ที่มีลักษณะวัตถุวิสัย (objective science) , สร้างศีลธรรมและกฎเกณฑ์ที่เป็นสากล (universal morality and law) และศิลปะที่เป็นอิสระในตัวเอง [ไม่ขึ้นอยู่กับ การประเมินจากสิ่งอื่น - ปรัชญา] (autonomous art) ในขณะเดียวกันก็มีจุดมุ่งหมายในการปลดปล่อยศักยภาพการรับรู้ของมนุษย์ออกจากพันธนาการเดิมในอดีต (myth) เพื่อปลดปล่อยมนุษย์สู่กระบวนการของเหตุผลในชีวิตปกติในสังคม

“ของใหม่” นั่นเอง การปฏิวัติความรู้ทางวิทยาศาสตร์และสังคมในช่วงศตวรรษที่ 17 จนถึงศตวรรษที่ 18 ได้นำมาซึ่งภาวะสมัยใหม่ (modernity) ในสังคมยุโรป และช่วงเวลาศตวรรษที่ 18 นี้เอง บรรดานักปรัชญาแห่งขบวนการภูมิปัญญา (Enlightenment) ได้ทำการเผยแพร่ความคิดใหม่ๆ ในเรื่องของ มานุษยวิทยา ญาณวิทยา สังคม และประวัติศาสตร์ ที่พอจะสรุปได้ว่ามนุษย์นั้นเกิดจากมนุษย์และอยู่ได้ด้วยตัวเอง มนุษย์ไม่ได้เกิดจากพระเจ้าตามอย่างที่คริสตศาสนาได้อธิบายเอาไว้ และสิ่งที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ “รูปแบบของจิตสำนึกของความเป็นสมัยใหม่” (the moderns’ form of consciousness) - ซึ่งก็คือ ความมีเหตุผล ความถูกต้องเป็นจริง หรือความเป็นวิทยาศาสตร์ - ⁵

ยุคแห่งภูมิปัญญา? (What is Enlightenment?)

ในงานเขียนของ Immanuel Kant ที่ชื่อว่า “Was ist Aufklärung?” (What is Enlightenment?) ได้เขียนลงในวารสารที่ชื่อว่า Berlinische Monatschrift ฉบับเดือนพฤศจิกายน 1784 Kant ได้พยายามที่จะตอบคำถามที่ว่า “ยุคแห่งภูมิปัญญาคืออะไร?” ซึ่งก็คือการหาคำตอบให้กับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นกับสังคมเยอรมันนั่นเอง [อย่างไรก็ตามก่อนหน้านี้ประมาณสองเดือน Moses Mendelssohn ซึ่งเป็นนักปรัชญาชั้นนำคนหนึ่งของ the German Enlightenment ก็ได้เขียนบทความที่มีชื่อคล้ายกับบทความของ Kant ในวารสารฉบับเดียวกันนี้เอง โดยมีชื่อว่า “Über die Frage: was heisst Aufklärung?” (On the question: what is Enlightenment?) Kant เองก็ยังไม่ได้อ่านบทความของ Mendelssohn ขึ้นนี้เลย แต่ทั้งสองคนต่างก็พยายามที่จะตอบคำถามในสิ่งเดียวกัน(?) บทความชิ้นนี้ของ Kant ก็ได้กลับมาเป็นที่สนใจอีกครั้งในการวิวาทะครั้งสำคัญระหว่าง Habermas และ Foucault ตลอดจนบรรดา Postmodernist กลุ่มต่างๆ

ก่อนอื่นเราคงต้องทำความเข้าใจกับสิ่งที่ Kant ได้เสนอใน “What is Enlightenment?” ⁶ เสียก่อน

⁵ โปรดดู Tilo Schabert. *Modernity and History I : What is Modernity?* แปลขยายความ และเรียบเรียงโดย ไชยันต์ ไชยพร เอกสารประกอบการสอนนิสิตปริญญาโท ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พฤศจิกายน 2536. (อัดสำเนา)

⁶ โปรดดู Immanuel Kant. *An Answer to the Question: ‘What is Enlightenment?’* แปลขยายความและเรียบเรียงโดย ไชยันต์ ไชยพร เอกสารประกอบการสอนนิสิตปริญญาโท ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พฤศจิกายน 2536. (อัดสำเนา)

Enlightenment คือการที่คนเราหลุดออกจากสภาพอันอ่อนเขลา ซึ่งความอ่อนเขลาที่ว่ นี้เกิดมาจากการที่พวกเขาทำตัวให้เป็นเช่นนั้น (Enlightenment is man's emergence from his self-incurred immaturity.) สภาวะด้อยพัฒนาที่ว่ นี้คือสภาพของการที่คนเราไม่สามารถใช้ความ นึกคิดความเข้าใจของตัวเองได้ด้วยตัวของเขาโดยไม่ต้องพึ่งการชี้แนะของคนอื่น ความอ่อนเขลา นี้มีสาเหตุมาจากตัวของมนุษย์เอง (self-incurred) การที่กล่าวว่าสาเหตุอยู่ที่ตัวมนุษย์เองนั้นหมาย ความว่า ถ้ามันไม่ใช่เรื่องของการขาดความเข้าใจที่ถูกดอง มันก็ต้องเป็นการที่คนเรานั้นขาดความ เต็ดเดี่ยวมุ่งมั่นและความกล้าที่จะใช้ความเข้าใจของตัวเองโดยไม่อาศัยการชี้แนะของคนอื่น ดังนั้นคติพจน์สำคัญของ Enlightenment คือ Sapere aude! หรือ จงมีความกล้าที่จะใช้ความคิด ความเข้าใจของตัวเอง "Have courage to use your own understanding!"⁷

สิ่งที่ Kant ได้เน้นย้ำในบทความชิ้นนี้ของเขาก็คือ enlightenment จะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ถ้ามนุษย์ขาดซึ่ง "เสรีภาพ" [ในการใช้เหตุผล] "อย่างไรก็ตาม มันยังมีโอกาสที่คนทั้งสังคมจะ สามารถทำให้ตัวเองเกิด enlightenment ได้และโอกาสที่มันจะเกิดขึ้นนี้จะเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ถ้าเพียงสังคมให้ความสำคัญกับเสรีภาพ⁸ นั่นก็คือสิ่งที่ Kant เรียกว่าเสรีภาพในการใช้เหตุผล ของตัวเองในเรื่องเกี่ยวกับสังคมได้ในทุก ๆ เรื่อง (freedom to make public use of one's reason in all matter)⁹ และเป้าหมายของ enlightenment ก็คือความก้าวหน้า (progression) สัญญา หรือข้อผูกมัดใด ๆ (contract) อาทิ ประเพณี กฎ ความเชื่อ ฯลฯ ที่ได้ทำไว้ในยุคที่ผ่านมาย่อมถือ เป็นโมฆะถ้ามันมาขัดขวางต่อความก้าวหน้าของ enlightenment มนุษย์จึงมีสิทธิเต็มที่ในการยกเลิกสัญญาหรือข้อผูกมัดดังกล่าวโดยถือว่ มันเป็นสิ่งที่ไม่ชอบธรรมและเป็นอาชญากร¹⁰ อย่ างไร ก็ตามในช่วงท้ายสุดของบทความ Kant กลับเขียนในสิ่งที่ตรงกันข้าม (paradoxical) สิ่งที่เขา ได้เสนอมาในตอนต้นคือ "ยังมีเสรีภาพในสังคมมากเท่าไรก็ดูเหมือนว่ จะเป็นผลดีต่อเสรีภาพ ทางความคิดของผู้คนเท่านั้น แต่จริง ๆ เสรีภาพอันไม่จำกัดมันก็เป็นอุปสรรคขัดขวางได้ด้วย

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3. สำหรับสิ่งที่ Kant เรียกว่า การใช้เหตุผลของคนในเรื่องเกี่ยวกับสังคมส่วน (the public use of one's own reason) หมายถึงการใช้เหตุผลที่ใครก็ตามใช้ ในฐานะคนที่สามารถใช้เหตุผลวิจารณ์ญาณ (man of learning) แสดงความคิดเห็นไปสู่สาธารณะ ส่วนสิ่งที่เขาเห็นว่ เป็นอุปสรรคต่อการเกิด enlightenment ซึ่งสมควรจำกัดให้มันน้อยที่สุดก็คือ การใช้เหตุผลแบบส่วนตัว (the private use of reason) อันหมายถึง การใช้เหตุผลที่คน ๆ หนึ่งใช้ในสถานะเฉพาะ เช่น ตำแหน่งราชการที่ได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 5.

เพราะในทางกลับกัน เสรีภาพน้อยกลับทำให้เสรีภาพทางความคิดมีมากจนสามารถขยายไปได้ถึงขีดสุดของมัน¹¹

ในงานของ Foucault ที่ชื่อว่า “What is Enlightenment” นั้น Foucault ได้วิพากษ์วิจารณ์งานของ Kant ที่มีชื่อเดียวกันกับงานของเขาว่า Kant ได้ให้คำจำกัดความ “Aufklärung” ในความหมายที่ Foucault เรียกว่าเป็นด้านลบ (negative way) โดยความหมายของมันก็คือ “Ausgang” , “exit” หรือ “way out”¹² สำหรับ Kant แล้ว ‘ยุคแห่งภูมิปัญญา’ คือหนทางที่นำพามนุษย์ออกจากสภาพอันอ่อนเขลา (immaturity) ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น Foucault กลับคิดตรงกันข้าม สิ่งที่ยังเกิดขึ้นแก่มนุษย์กลับเป็นพันธนาการอันใหม่ที่เกิดขึ้นจาก ‘เสรีภาพในการที่จะใช้เหตุผลของมนุษย์’ นั่นเอง พันธนาการที่เกิดขึ้น Foucault คิดว่ามันก่อให้เกิดปัญหาทางการเมืองอันเกิดจากรูปแบบทางการเมืองที่ถูกทำให้คล้อยตามในตัวของมันเองด้วยสิ่งที่เรียกว่า เหตุผลอันเป็นสากล (universal reason)¹³ ในงานของ Kant นั้นเขาได้กล่าวถึงยุคของเขาซึ่งอยู่ใต้การปกครองของ Frederick II (กษัตริย์ของ Prussia (1740-1786)) ว่าเป็น ยุคแห่งการรับรู้ความรู้ความเข้าใจ (the age of enlightenment)¹⁴ ซึ่ง Foucault คิดว่านี่คือตัวอย่างหนึ่งของพันธนาการใหม่ที่เขากำลังพูดถึง เขามองต่อไปอีกว่า Kant ได้อธิบายยุคแห่งภูมิปัญญาว่าเป็นช่วงเวลาที่มีมนุษยชาติสามารถใช้เหตุผลของตัวเองโดยที่จะไม่ถูกครอบงำอำนาจใด อันเป็นช่วงเวลาที่การวิพากษ์วิจารณ์ (the critique) จะเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ มนุษย์สามารถรู้ได้ว่า “อะไรคือสิ่งที่เขาสามารถรู้ได้” , “อะไรคือสิ่งที่เขาสามารถที่จะทำ” และ “อะไรคือสิ่งที่เขาจะคาดหวังได้” “. . . การวิพากษ์วิจารณ์ก็คือเครื่องมือของเหตุผลที่ได้เจริญงอกงามในยุคแห่งภูมิปัญญาและในทางกลับกันยุคแห่งภูมิปัญญาก็คือยุคแห่งการวิพากษ์วิจารณ์นั่นเอง . . . ”¹⁵

สิ่งที่เป็นผลที่ตามมาของยุคแห่งภูมิปัญญาก็คือ “ภาวะสมัยใหม่” (modernity) นั่นเอง สำหรับ Foucault แล้ว ภาวะสมัยใหม่มิได้เป็นยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ (a period of history) แต่มันเป็น “ลักษณะท่าที” (an attitude) อันหมายถึงระบบความสัมพันธ์ของความเป็นจริง ซึ่งนำไปสู่การคิด ความรู้สึก การประพจน์ และการปฏิบัติตัวของคนในช่วงเวลา

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

¹² see Michel Foucault, “What is Enlightenment,” in *The Foucault Reader*, ed.

Paul Rabinow (Harmondsworth: Penguin Books, 1984), p. 34.

¹³ Ibid., p. 37.

¹⁴ Immanuel Kant, *An Answer to the Question: ‘What is Enlightenment?’*, p. 7.

¹⁵ Michel Foucault, “What is Enlightenment”, p. 38.

นั้น¹⁶ โดย Foucault ได้นำเอางานของ Charles Baudelaire ที่กล่าวถึง “ลักษณะท่าทีของภาวะสมัยใหม่” ไว้ว่า ภาวะสมัยใหม่มีลักษณะของสำนึกที่ขาดความต่อเนื่องของเวลา มันมีลักษณะของความเป็นตัวเอง มนุษย์ในภาวะสมัยใหม่จะมีลักษณะของความหยิ่งผยองในตัวเอง (dandysme) และไม่เคยพอใจในสิ่งที่หยาบคายหรือกักพะ พวกเขาจะจัดการกับตัวเองในทุกๆ เรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของร่างกาย พฤติกรรม ความรู้สึกและความปรารถนาของพวกเขา ซึ่ง Foucault คิดว่าในที่สุดมันนำมาซึ่งการตกอยู่ภายใต้พันธนาการของการเมือง สังคม หรือแม้กระทั่งศิลปะ¹⁷ (ที่สำคัญก็คือตัวของมนุษย์เอง) Foucault ได้สรุปในตอนท้ายว่า ยุคแห่งภูมิปัญญาไม่ได้ทำให้มนุษย์เกิด ‘วุฒิภาวะ’ (mature adulthood) ขึ้นมาได้ แม้กระทั่งทุกวันนี้มนุษย์เองก็ยังไม่อาจถึงภาวะดังกล่าวได้ ไม่ว่าจะป็นด้วยเทคโนโลยีของเหตุผล หรือด้วยยุทธวิธีของเสรีภาพก็ตาม¹⁸

ผลกระทบที่ตามมาของภาวะสมัยใหม่

จากที่กล่าวมาแล้วในข้างต้น “ภาวะสมัยใหม่” (modernity) อย่างที่เราเข้าใจกันทุกวันนี้ เริ่มขึ้นประมาณศตวรรษที่ 17-18 ในยุโรป ก่อนที่อิทธิพลของมันจะกระจายออกไปทั่วโลก (พร้อมกับลัทธิล่าอาณานิคม) สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนสำหรับผลของภาวะสมัยใหม่ทุกวันนี้ก็คือระบบการเมืองการปกครอง ระบบเศรษฐกิจและสังคมแบบทุนนิยม ระบบการศึกษา ตลอดจนรูปแบบการคิดและการใช้ชีวิตของคนในสังคม ซึ่งอาจจะสรุปได้ด้วยคำเพียงแค่ว่า “โลกาภิวัตน์” (Globalization) Marshall Berman ได้อธิบายให้เห็นภาพของ “ภาวะสมัยใหม่” ไว้อย่างชัดเจนในงานที่ชื่อว่า *All That Is Solid Melts Into Air*.

มันเป็นประสบการณ์ที่ทรงพลังที่ทุกคนในโลกวันนี้ต้องเผชิญร่วมกันไม่ว่าจะเป็นเพศหญิงหรือเพศชาย ในด้านหนึ่งมันให้สิ่งที่ดีแก่มนุษย์ทุกคน ในขณะเดียวกันมันก็ทำลายทุก ๆ สิ่ง มันตัดผ่านทุก ๆ สิ่ง ไม่ว่าจะป็นดินแดน เผ่าพันธุ์ ชนชั้น เชื้อชาติ ศาสนา อุดมการณ์ มันประสานมนุษย์ชาติสู่ความเป็นหนึ่ง ในทางกลับกันภายใต้ความเป็นหนึ่งกลับเป็นความแตกต่างเสมือนกับวังน้ำวนที่เต็มไปด้วยความแตกแยก การต่อสู้ และความทุกข์ระทม มันคือส่วนหนึ่งของประโยคที่ Marx ได้กล่าวไว้ “สรรพสิ่งทั้งหลายปลิวกระจายไปตามสายลม”¹⁹

¹⁶ Ibid. , p. 39.

¹⁷ Ibid. , p. 39-42.

¹⁸ Ibid. , p. 49-50.

¹⁹ Marshall Berman, *All That Is Solid Melts Into Air*, (New York: Verso, 1991) , p. 15.

การเกิดขึ้นของ “รัฐชาติ” ทำให้เกิดความมั่นคงขึ้นแต่ในขณะเดียวกันมันก็ทำลายความหลากหลายของชุมชนต่างๆ , การพัฒนาทางอุตสาหกรรมก่อให้เกิดความสะอวดกสบายในการใช้ชีวิตของมนุษย์แต่ก็ยังมีมนุษย์อีกมากที่ยังอดอยากหิวโหย หรือการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์ทำให้มนุษย์อยู่ในสถานะที่เกือบเอาชนะธรรมชาติได้แต่มันก็ทำลายชีวิตมนุษย์ไปมากมายมหาศาล Anthony Giddens ได้ชี้ให้เห็นถึงผลที่ตามมาของ “ภาวะสมัยใหม่” ว่าเป็นเสมือน “รถบรรทุกขนาดใหญ่” (the juggernaut) ที่แบกรับน้ำหนักที่มากมายในที่สุดก็ติดอยู่ในสถานะที่ไม่สามารถควบคุมได้ (out of control) และนำไปสู่การพังทลาย (asunder)²⁰

ก่อนหน้านี้ Max Weber ก็ได้ชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของภาวะสมัยใหม่ที่ตั้งอยู่บนความคาดหวังของนักคิด Enlightenment ซึ่งสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับพัฒนาการของวิชาการต่างๆ และเหตุผล กับเสรีภาพอันเป็นสากลของมนุษย์ อันนำมาซึ่งชัยชนะของมรดกของยุคแห่งภูมิปัญญาคือ การใช้เหตุผลในสถานะที่เป็นเครื่องมือ (instrumental rationality) ของมนุษย์ในการจัดการกับสิ่งต่างๆ ซึ่งส่งผลต่อสภาพการดำรงชีวิตในสังคมและวัฒนธรรมที่แวดล้อมไปด้วยโครงสร้างทางเศรษฐกิจ กฎหมาย การบริหารงานของระบบราชการ ตลอดจนกระทั่งในแวดวงของศิลปะ ได้นำมนุษย์สู่ ‘กรงเหล็ก’ (iron cage) ของความสมเหตุสมผลของระบบราชการ (bureaucratic rationality) ที่ไม่มีทางเล็ดลอดออกไปได้²¹ ไม่ใช่แต่เพียงเท่านั้นภายใต้ความก้าวหน้าของเหตุผลและระบบราชการสมัยใหม่ (modern bureaucracy) บาดแผล (trauma) ที่มนุษยชาติ [โดยเฉพาะชาวยิว] ยากที่จะลืมเลือน การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ยิว (Holocaust) ของพวก Nazi ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (1941) ผลงานของ Zygmunt Bauman²² ได้ชี้ให้เห็นถึง “ด้านมืดของเหตุผล” ซึ่งพวก Nazi ใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการกับพวกยิว

ปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ได้เป็นความยุ่งยากในโลกแห่งความเป็นจริงเท่านั้น ในโลกแห่งทฤษฎีเองก็ประสบกับปัญหาในการที่จะตอบคำถามต่อสิ่งที่เกิดขึ้น คำหาอธิบาย (Metanarrative) - โดยเฉพาะของ Marxism - ไม่สามารถตอบคำถามในสิ่งที่เกิดขึ้นทุกวันนี้ได้ ดังที่ Fredric Jameson ได้ออกมาชี้ให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นในหมู่ Marxism ว่า คำอธิบายที่มีลักษณะ

²⁰ Anthony Giddens, *The Consequences of Modernity*, (Cambridge: Polity Press, 1990), p. 139.

²¹ see Richard J. Bernstein, (ed.), *Habermas and Modernity*, (Oxford: Blackwell, 1985), p. 5.

²² see Zygmunt Bauman, *Modernity and the Holocaust*, (Oxford: Polity Press, 1991)

ภาพรวม (totality) ไม่สามารถใช้จัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นทุกวันนี้ได้อีกต่อไป การอธิบายด้วยภาษาแบบดั้งเดิม (antiquated language) ไม่สามารถใช้ในการตัดสินพิจารณาการนำเสนอของความเป็นจริง[แบบใหม่]ได้ เนื่องจากความเป็นจริง (reality) ไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานแบบเดิมอีกต่อไป [คำอธิบายที่มีลักษณะองค์รวม ทำให้เกิดการละทิ้ง (marginalization) ปัจเจกชนและคนในบางกลุ่มไป - พวกกรักร่วมเพศ คนผิวสีต่างๆ ผู้หญิง ฯลฯ] Jameson ได้พยายามแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยการนำเสนอ “แผนที่ทางการรับรู้” (cognitive mapping) ซึ่งได้รวมเอารูปแบบทางสุนทรียะ (aesthetic) เข้าไว้ ด้วย²³

Perry Anderson ได้นำเอาคำอธิบายของ Marshall Berman ที่ปรากฏอยู่ใน “All That Is Solid Melts into Air” มาขยายความต่อในการเรียกร่อง การปฏิวัติที่ถาวร (permanent revolution) ซึ่งเคยเกิดขึ้นในหมู่ Marxism เลย “หน้าที่ในการปฏิวัติของนักสังคมนิยมไม่ใช่แค่การสืบทอดหรือการทำให้ภาวะสมัยใหม่ (modernity) สำเร็จไปได้ด้วยดีแต่คือการทำลายล้างมัน”²⁴ หรือ “ภาวะสมัยใหม่” จะถึงการอวสานแล้ว? แล้ว “ภาวะหลังสมัยใหม่” คือสิ่งที่มาแทนใช้หรือไม่?

Habermas ในบทความที่ชื่อว่า Modernity - An Incomplete Project. ได้ยอมรับความผิดพลาดที่เกิดขึ้นในสังคมทุกวันนี้ แต่ Habermas ก็ไม่ต้องการให้ปฏิเสธ The Project of Modernity เสียทั้งหมด อย่างที่พวก postmodernist ได้พยายามกระทำอยู่ โดยเขชี้ให้เห็นว่า “หลังสมัยใหม่” (postmodern) ไม่ใช่อะไรนอกจากผู้สืบทอดรูปแบบ “โบราณ” (antiquity) ที่กลับมาอีกครั้งในการวิวาทะครั้งใหม่ระหว่าง the ancient และ the modern โดยที่ Habermas ได้จัดแบ่งผู้ต่อต้านสมัยใหม่นิยม (antimodernism) ไว้เป็น 3 ประเภท

ประเภทแรกคือพวก “young conservative” เป็นพวกที่ปฏิเสธภาวะสมัยใหม่โดยการหันไปหาความเป็นปัจเจกและพยายามตัดตัวเองออกจากชีวิตในสังคมสมัยใหม่ที่พวกเขาดำรงชีวิตอยู่ โดยหันไปหาพลังแห่งจินตนาการ ประสบการณ์ทางอารมณ์และตัวตนของพวกเขา ประเภทที่สองคือพวก “old conservative” เป็นพวกที่ไม่ยอมเอาตัวเองเข้าไปแปดเปื้อนกับวัฒนธรรมของความเป็นสมัยใหม่นิยม พวกเขามองเห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่ไม่

²³ see Fredric Jameson, “Cognitive Mapping,” in *Marxism and Interpretation of Culture*, eds. Cary Nelson and Lawrence Grossberg (Urbana: University of Illinois, 1988), pp. 347-357.

²⁴ Perry Anderson, “Modernity and Revolution,” in Nelson and Grossberg, pp. 317-333.

เป็นทางด้านขององค์ความรู้ เกณฑ์ทางศีลธรรม ตลอดจนทางด้านของศิลปะ และหันไปเรียก หากกฎเกณฑ์จริยธรรมอันเป็นสากล ส่วนประเภทสุดท้ายคือพวก “neoconservative” พวกนี้ยอมรับพัฒนาการของศาสตร์แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ยอมรับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ความเติบโตของระบบทุนนิยม และการจัดการที่เป็นเหตุผล ที่สำคัญพวกเขาพยายามปฏิเสธเนื้อหาของวัฒนธรรมแบบสมัยใหม่²⁵

แต่ไม่ว่า “ภาวะสมัยใหม่” จะจบสิ้นหรือไม่ก็ตามแต่ “หลังสมัยใหม่” (postmodern) หรือที่ Habermas เรียกว่า neoconservative ได้เกิดขึ้นมาและกำลังแสดงบทบาทของมันอยู่

ภาวะหลังสมัยใหม่ (Postmodernity)

ถ้าศึกษาย้อนดูกำเนิดของคำๆนี้จะพบว่า Ferderico de Onis ได้ใช้คำว่า postmodernismo ในงานของเขา คือ Antologia de la poesia espanola e hispanoamericana (1882-1932) ได้รับการตีพิมพ์ที่ Madrid ในปี 1934 โดยที่ Dudley Fitts ได้นำมาใช้อีกครั้ง ในงานที่ชื่อว่า Anthology of Contemporary Latin-American Poetry of 1942 โดยทั้งสองคำถูกใช้ในความหมายที่ชี้ให้เห็นถึงปฏิภานที่แอบซ่อนอยู่ใน “สมัยใหม่นิยม” ซึ่งได้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่ตอนต้นของศตวรรษที่ 20²⁶ อย่างไรก็ตาม ในงาน Arnold Toynbee ที่ชื่อว่า A Study of History ในปี 1934 Toynbee ได้ชี้แจงไว้ในเชิงอรรถของหน้าที่หนึ่ง เล่มที่หนึ่งไว้ว่า ยุคที่นักประวัติศาสตร์เรียกว่า “ยุคสมัยใหม่” [modern ในความหมายของเขาก็คือ ชนชั้นกลางหรือพวกกรรมกรนั่นเอง] ได้จบสิ้นไปราวๆช่วงท้ายของศตวรรษที่ 19 แล้ว ซึ่งก็คงอยู่ประมาณปี ค.ศ. 1850-1875 และก้าวเข้าสู่ยุคที่เรียกว่า “after modernism” ต่อจากนั้นในปี 1939 ในงานศึกษาเล่มที่ห้าของการศึกษาชิ้นเดียวกันนั้น เขาได้เริ่มใช้คำว่า “post-modern” โดยเขาได้กล่าวว่ายุคสมัยใหม่ (the modern) ได้ก้าวเข้าสู่จุดสุดท้ายในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 ในปี 1914-1918 และยุคหลังสมัยใหม่ (the postmodern) ได้ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนในระหว่างปี 1918-1939²⁷ นี้เอง และในปี 1945 สถาปนิกที่ชื่อ Joseph Hudnut ได้ใช้คำว่า

²⁵ see Jurgen Habermas, “Modernity - An Incomplete Project,” in Docherty, pp. 98-109.

²⁶ Ihab Hassan, “Toward a Concept of Postmodernism,” in Docherty, p.147.

²⁷ Arnold Toynbee, A Study of History, vol. 1. (1934), p. 1, n2; vol. 5. (1939), pp. 61-62, quoted in Docherty, 1993) อย่างไรก็ตาม Docherty ได้ตั้งข้อสังเกตต่อ Toynbee ไว้ว่า Toynbee นั้นเป็นผลผลิตของความคิดของศตวรรษที่ 19 ตอนปลาย ซึ่งมีความปรารถนาต่อประวัติศาสตร์อันเป็นสากล (universal history) ของมนุษยชาติ ซึ่งแนวคิดดังกล่าว

post-modern ในบทความของเขา โดยเขาได้กล่าวถึง “the post-modern house” ซึ่งเป็นรูปแบบบ้านแห่งอนาคต ที่ส่วนประกอบของบ้านทำมาจากโรงงาน และเป็นวัสดุที่เกิดจากเทคโนโลยีแต่เพียงอย่างเดียว และแต่ละครอบครัวที่อาศัยในบ้านแบบใหม่ของเขาจะไม่มี ความแตกต่างกัน เพราะวัสดุที่ใช้สร้างบ้านจะมีมาตรฐานอย่างเดียวกัน²⁸

อย่างไรก็ตามเราคงไม่สามารถหาวันเวลาที่แน่ชัดของการกำเนิด “หลังสมัยใหม่” (postmodern) ว่าเกิดขึ้นเมื่อใด ประมาณว่าในช่วงระหว่างทศวรรษที่ 60 ถึง 70 ได้เริ่มมีการพูดถึงประเด็นในเรื่องนี้กันอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในแวดวงของวรรณกรรม และศิลปะ ในขณะที่ Habermas พยายามชี้ให้เห็นว่าจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ “ภาวะหลังสมัยใหม่” อยู่ที่ Nietzsche แนวคิดหลาย ๆ เรื่องของเขาได้มีอิทธิพลต่อนักคิดในสมัยหลัง ไม่ว่าจะเป็น Foucault , Derrida , Heidegger หรือ Bataille²⁹ [ตลอดจน Baudrillard และ Lyotard]

Ihab Hassan ได้ให้คำจำกัดความ “postmodernism” ว่าเป็น “ยุคที่ไม่สามารถกำหนดได้” (Age of Indeterminacy) - indeterminacy + immanence - ซึ่งเขาหมายถึง “อาณาบริเวณที่ discourse” ต่าง ๆ ทำหน้าที่ของมัน โดยที่ความหลากหลายของแนวคิด (concept) จะช่วยให้เราตระหนักถึง “สัญญาณ” (sign) ที่อยู่รอบ ๆ ตัวของเรา โดยเฉพาะที่ปรากฏอยู่ในภาษา (language) Hassan ได้พยายามรวบรวม “ลักษณะ” ของแนวคิดแบบ postmodernism ที่ปรากฏอยู่ในงานด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้าน ภาษาศาสตร์ ทฤษฎีวรรณกรรม ปรัชญา

ไม่ใช่อะไรนอกไปจากการไถ่บาปของมวลมนุษย์ (redeem humanity) ที่มีต่อพระผู้เป็นเจ้า (God) ประวัติศาสตร์อันเป็นสากลเปิดเผยให้เห็นถึงการที่มนุษย์พ้นออกจากอ้อมอกของพระผู้เป็นเจ้า (a sundering from God) [โครงสร้างของประวัติศาสตร์แบบนี้ก่อให้เกิดประวัติศาสตร์แบบเส้นตรงและมีความต่อเนื่อง ซึ่งพวก Postmodern ได้ปฏิเสธลักษณะดังกล่าวนี้มาโดยตลอด]

²⁸ see Joseph Hudnut, *Architecture and the Spirit of Man*, (1945), pp. 108-119, quoted in Margaret A. Rose, *The post-modern and the post-industrial*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1991) , pp. 6-7. อย่างไรก็ตามสถาปนิกแบบ postmodern ได้อธิบายรูปแบบบ้านแบบนี้ว่าเป็นบ้านแบบ ultra-modern มากกว่าที่จะเป็นบ้านแบบ postmodern

²⁹ Jurgen Habermas, “The Entry into Postmodernity: Nietzsche as a Turning Point,” in *The Philosophical Discourse of Modernity*, trans. Frederick Lawrence (Cambridge: Polity Press, 1992) , pp. 83-105.

มานุษยวิทยา รัฐศาสตร์ ตลอดจนทฤษฎี จากนักคิดและนักเขียนหลาย ๆ กลุ่มทั้งจากยุโรปและอเมริกา โดยทำการเปรียบกับรูปแบบที่ปรากฏในงานของ modernism³⁰

สมัยใหม่ (Modernism)

Romanticism/ Symbolism
 Form (conjunctive, closed)
 Purpose
 Design
 Hierachy
 Mastery/ Logos
 Art Object/ Finished Work
 Distance
 Creation/ Totalization/ Synthesis
 Presence
 Centring
 Genre/ Boundary
 Semantics
 Paradigm
 Hypotaxis
 Metaphor
 Selection
 Root/ Depth
 Interpretation/ Reading
 Signified
 Lisible (Readerly)
 Narrative/ Grande Histoire
 Master code
 Symptom
 Type
 Genital/phallic
 Paranoia

หลังสมัยใหม่ (Postmodernism)

Pataphysics/ Dadaism
 Antiform (disjunctive, open)
 Play
 Chance
 Anarchy
 Exhaustion/ Silence
 Process/ Performance/ Happening
 Participation
 Decreation/ Deconstruction/ Antithesis
 Absence
 Dispersal
 Text/ Intertext
 Rhetoric
 Syntagm
 Parataxis
 Metonymy
 Comb nation
 Rhizome/ Surface
 Against Interpretation/ Misreading
 Signifier
 Scriptible (Writerly)
 Anti-Narrative/ Petite Histoire
 Idiolect
 Desire
 Mutant
 Polymorphous/ Androgynous
 Schizophrenia

³⁰ see Ihab Hassan, in Docherty, pp. 152-153.

Origin/ Cause	Difference-Differance/ Trace
God the Father	The Holy Ghost
Metaphysics	Irony
Determinacy	Indeterminacy
Transcendence	Immanence

จากการรวบรวมของ Hasssan แนวคิดของ postmodern มีความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดจาก modern ในขณะที่ modern เน้นถึงความเป็นหนึ่ง (unity) ความสมบูรณ์ (absolute) ความต่อเนื่อง (continuity) เสถียรภาพ (stability) ระบบระเบียบ (order) แนวคิดของ postmodern กลับเป็นตรงกันข้ามคือเน้น ความแตกต่าง (difference) ความสัมพันธ์ (relative) ความไม่ต่อเนื่อง (discontinuity) การกระจัดกระจาย (dispersion) ไร้ระบบระเบียบ (disorder)

ในงานของ Lyotard ที่ชื่อ *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*.³¹ Lyotard ได้อธิบายการใช้คำว่า “postmodern” ของเขามันแสดงให้เห็นถึงลักษณะของความรู้ในยุคที่สังคมได้พัฒนาไปอย่างสูงล้ำ ความเชื่อถือต่อ คำหาอธิบาย (metanarrative) ที่อยู่รอบๆ เสมือน “เกมส์ทางภาษา” (Language games) [ไม่ว่าเราจะรับรู้การดำรงอยู่ของมันหรือไม่ก็ตาม] ซึ่งมีมาในสังคมแบบเดิม (modern society) - คำอธิบายทางวิทยาศาสตร์ ทางการเมือง หรือทางศิลปะ - ที่กำหนดความถูกและผิด การชอบหรือไม่ชอบด้วยเหตุผล ได้สูญเสียความชอบธรรมในการตัดสินไปแล้ว และในงานที่ชื่อ *Answering the Question: What Is Postmodernism?* ในตอนท้ายสำหรับคำตอบของ Lyotard ก็คือ “. . . Let us wage a war on totality; let us be witness to the unrepresentable; let us activate the differences and save the honor of the name.”³²

ภาวะหลังสมัยใหม่: ยุคสมัยหรือจิตวิญญาณทางประวัติศาสตร์

ถ้าเรามองกันด้วยทางสายตาของนักประวัติศาสตร์ที่เชื่อมั่นในเรื่องของพัฒนาการที่เป็นขั้นเป็นตอน ภาวะหลังสมัยใหม่ก็คงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องเป็นยุคสมัยที่เกิดขึ้นหลังจากการสิ้นสุดของภาวะสมัยใหม่

³¹ see Jean-Francois Lyotard, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, (Manchester: Manchester University Press, 1986)

³² Jean-Francois Lyotard, “Answering the Question: What Is Postmodernism?,” trans. Regis Durand in Docherty, p. 46.

แม้แต่ postmodernist ชื่อดังอย่าง Jean Baudrillard เองยังมองว่าภาวะหลังสมัยใหม่ เป็นยุคสมัยที่เกิดขึ้นหลังจากการจบสิ้นของยุคสมัยใหม่ โดยเขามองว่าภาวะสมัยใหม่นั้นถูกครอบงำด้วยการผลิตและอุตสาหกรรมแบบทุนนิยม ในขณะที่ยุคหลังสมัยใหม่ เป็นช่วงเวลาที่ถูกสร้างขึ้นด้วย รูปแบบใหม่ของเทคโนโลยีวัฒนธรรม สังคม และประสบการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของเทคโนโลยีและข้อมูลข่าวสาร ที่เขาเน้นอย่างมากก็คือ “simulation” ซึ่งมันได้สร้างสิ่งที่เรียกว่า “เป็นจริงเสียยิ่งกว่าจริง” (hyperreality) ³³

โดย Baudrillard ได้ยกตัวอย่างประเทศสหรัฐอเมริกาที่เริ่มต้นจากการเป็นดินแดนที่ว่างเปล่าไม่มีอะไร จนกระทั่งทุกวันนี้ท้องทะเลทรายที่แห้งแล้งในเนวาดาได้กลายเป็นที่ดึงดูดคนจากที่ต่าง ๆ ด้วยสถานกาสิโนขนาดใหญ่อย่างใน Las Vegas รวมถึงดินแดนสวนสนุกอย่าง Disneyland ซึ่งเต็มไปด้วยเครื่องเล่นนานาชนิด รถไฟเหาะที่พาผู้คนลอยไปเหมือนล่องลอยอยู่บนฟากฟ้า ดินแดนแห่งจินตนาการที่สัตว์หรือสิ่งของนั้นเป็นจริงเสียยิ่งกว่าโลกในความเป็นจริงเสียอีก

ในยุคสมัยหลังสมัยใหม่นี้ สื่อที่ทำหน้าที่เป็นตัวส่งสารได้เข้ามามีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงในการสร้างความจริงโดยเฉพาะโทรทัศน์ จากกล่องและจอภาพที่ว่างเปล่าโทรทัศน์ ภาพที่เกิดขึ้นทางจอรับภาพทำให้คนที่ดูเชื่อยิ่งกว่าสิ่งใด คนดูเห็นภาพสงครามในตะวันออกกลาง ภาพคนหิวโหยในทวีปแอฟริกา ภาพของการคอร์รัปชันในยุโรปตะวันออก ฯลฯ บ่อยครั้งที่ภาพเหล่านี้ทำให้คนเชื่อเสียยิ่งกว่าเขาเห็นเองด้วยตาเปล่าเสียอีก

ในขณะที่ Umberto Eco เชื่อว่าภาวะหลังสมัยใหม่ไม่ใช่ยุคสมัยแต่มันเป็นจิตวิญญาณ เป็นอารมณ์ร่วมที่คนในสังคม|บางคนหรือบางกลุ่ม|มีต่อสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่กับพวกเขา ³⁴ นั่นก็คือภาวะหลังสมัยใหม่มันเกิดอยู่ตลอดเวลาในแต่ละช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ดังที่ Ingeborg Hoesterey เรียกมันว่าเป็นจิตวิญญาณแห่งกาลเวลา (the spirit of the time, *Geist der Zeit*) ไม่ต่างอะไรกับคำว่า “Baroque” หรือ “Romantic” ³⁵ สิ่งที่เกิดขึ้นอาจจะสร้างความสับสนและไม่เข้าใจต่อคนบางคนหรือคนหลาย ๆ คนในยุคสมัยนั้น ๆ เหมือนอย่างสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นทุกวันนี้ก็ได้

³³ see Douglas Kellner, *Jean Baudrillard: From Marxism to Postmodernism and Beyond*, (Cambridge: Polity Press, 1989), pp. 60-92.

³⁴ Stefano Rosso and Umberto Eco, “A Correspondence on Postmodernism,” in *Zeitgeist in Babel: The Postmodernist Controversy*, ed. Ingeborg Hoesterey (Indiana: Indiana Press, 1991), pp. 242-253.

³⁵ *Ibid.*, p. xiii